

พระบรมราชธิบาย

ว่าด้วยการนับเวลาตามประกาศใหม่

การที่ประกาศให้ใช้วิธีนับเวลาหันเข้าหาแบบโหราศาสตร์นั้น, ผู้ที่ได้อ่านข้อความในประกาศแล้ว และมีได้เอาใจใส่ไตร่ตรอง ดูโดยรอบคอบ, หรือมิได้เคยทราบต้นสายปลายเหตุแห่งวิธีนับ เวลาที่ไทยเราเคยใช้มาแล้ว ก็อาจที่จะเข้าใจไม่ได้ว่าทำไมจึงจะ ต้องเปลี่ยน, ทั้งอาจจะเห็นเป็นว่ารัฐบาลเปลี่ยนแปลงอะไร ๆ หยุ่มหยุิมต่างๆ ทำให้ลำบากแก่สาธารณชนโดยไม่เป็นประโยชน์ อะไรเลย. ที่แท้นั้นการเปลี่ยนวิธีนับเวลาตามประกาศณวันที่ ๑๐ กันยายนนั้น, มีข้อควรอธิบายได้ว่า ประการที่ ๑ เป็นการสะดวก แก่กิจการโดยทั่วไป ที่เราจะต้องกระทำติดต่อกับนานาประเทศ, และประการที่ ๒ เป็นการหันกลับเข้าหาทางโหราศาสตร์ ซึ่งได้ ใช้ในราชการมาแต่โบราณสมัยแล้ว, ไม่ใช่เอาอย่างต่างประเทศ โดยปราศจากหลักฐานหรือผิดประเพณีนิยมของไทยเราหาไม่ได้.

ตำนานแห่งการนับโมงยาม

การนับโมงยามตามที่เคยใช้กันมาในเมืองเรา, สันนิษฐานว่า มีตำนานเป็นสังเขปดังต่อไปนี้ —

๑. เมื่อพวกพราหมณ์ได้มีความรุ่งเรือง, พร้อมด้วยศิลปะ วิทยาศาสตร์ต่าง ๆ เข้ามามีประเทศสยามจากมัธยมประเทศ (อินเดีย) นั้น, ได้แก้วิชาโหราศาสตร์เข้ามาด้วย; ฉะนั้น การนับเวลาก็คงจะได้ใช้ตามระเบียบของโหราศาสตร์นานมาแล้ว, ตั้งแต่ครั้งกรุงสุโขทัยยังเป็นพระนครหลวงของไทย, ตลอดมาจนในสมัยกรุงเทพทวารวดี (ตั้งแต่สมเด็จพระรามาธิบดีอยู่ทอง), ลงมาจนกาละปัจจุบันนี้, ดังปรากฏในปฏิทินของโหรหลวงเป็นต้น.

๒. ตามโหราศาสตร์นิยมว่าวัน ๑ สิ้นลงณเวลาที่เที่ยงคืน, และวันใหม่เริ่มแต่เวลาที่เที่ยงคืนล่วงแล้วไปทีเดียว. เช่นเวลาที่เที่ยงคืนวันเสาร์นับว่าเป็นเวลาที่สุสุดของวันเสาร์, และพอเที่ยงคืนล่วงแล้ว ๑ วินาที ก็นับว่าเป็นวันอาทิตย์แล้ว, ดังนี้เป็นต้น. วิธีนับโมงยามเช่นนี้ ตรงกับวิธีที่ใช้อยู่โดยทั่วไปในประเทศยุโรปและอเมริกาทุกวันนี้.

๓. ส่วนที่นับโมงยามตามที่ไทยเราได้ใช้กันอยู่โดยมากฉบับนี้ เป็นของที่เกิดขึ้นภายหลัง, และเข้าใจว่าได้คิดขึ้นสำหรับใช้สะดวกในการทหาร, คือการพลัดเข็มนาฬิกาการในเวียงและค่าย หรือสนามรบเป็นต้น. เวลากลางวันเป็นเวลาของคนตื่นกันอยู่โดยมาก, เป็นเวลาระวังรักษาเหตุการณ์ง่าย, จึงได้แบ่งเพียง ๒ ยาม, คือตั้งแต่รุ่งถึงเที่ยง ๑ ยาม, ตั้งแต่เที่ยงถึงค่ำอีก ๑ ยาม, และในยาม ๑ ๆ แบ่งเป็น ๖ ผลัด, จึงได้ตีโมงเป็น ๑ ถึง ๖ ทั้ง ๒ ยาม.

วันที่ ๑๓ กันยายน ๒๕๖๐ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๓๔ หน้า ๔๒๕

เวลากลางวันเป็นเวลาที่ต้องระวังรักษาความง่วงนอน. ทหารยามก็
คงต้องอยู่เป็นยามคู่หนึ่งวัน, จึงต้องจัดถึง ๔ ยาม, ยามละ ๓ ผลัด; แต่
ครั้งหนึ่งจะใช้เวลาเป็น ๑, ๒, ๓, แล้วตั้ง ๑ ใหม่ ก็คงเห็นเป็นการยุ่งยาก
เกินไป, เพราะในเวลากลางวันจะกะเนควมล่งลับแห่งเวลาด้วย
เงาแดดเหมือนกลางวันหาได้ไม่, ถ้าผู้ท่หลับอยู่ต้นจนได้ยิบต์
โมง ๓ ก็กะทราบไม่ได้ว่า ๓ โมงในยามใด, จึงเป็นอันให้ตีโมง
ตั้งแต่ ๑ จนถึง ๑๒ เป็นลำดับไป. ส่วนการตั้งยามนั้นเป็นสัญญาให้
เปลี่ยนหมู่หรือหมวดยามรักษาการทั้ง ๆ หมู่ ไม่ใช่เพียงแต่ผลัด
คนยาม; เหตุฉะนั้นในเวลากลางวันจึงตียามแต่เวลาเที่ยงครั้ง ๑,
ค่ำครั้ง ๑, แต่ส่วนกลางคืนตียามถึง ๔ ครั้ง, คือ ๑ ยาม, ๒ ยาม,
๓ ยาม, รุ่ง.

ดังนั้น จึงเป็นอันว่า, การตั้งหมู่หรือกลองในค่ายของทหารตามท่
อธิบายมาข้างบนนี้, มีความมุ่งหมายสำหรับให้ศัพท์สัญญาแก่ทหาร
ผู้หน้าท่รักษาการเท่านั้น. มิได้คำนึงถึงการบอกเวลาตามทาง
โหราศาสตร์หามิได้. ข้อนี้ถ้าเปรียบได้กับลักษณะตีระฆังโมงยาม
ในเรือทั่วไป, ซึ่งตีตามความมุ่งหมายในการเปลี่ยนยามเท่านั้น,
หาได้ตีตามนาฬิกาไม่. ยาม(หรือเรียกตามภาษาอังกฤษว่า "วอร์ด")
ในเรือคือ ๔ ชั่วโมง; การตีระฆังจึงใช้ตี ๑ คู่ สำหรับชั่วโมงแรก
แห่งยาม, แล้วทวนทีละคู่ตามลำดับชั่วโมง, จนถึง ๔ คู่เป็นที่สุด,
แล้วก็เริ่ม ๑ คู่ใหม่อีก. ส่วนเวลาครั้งชั่วโมงตีเพิ่มอีก ๑ เสมอไป.
ดังนั้น, ๗ ทุ่มตี ๒, ๘ ทุ่มครั้งตี ๓, ไปจนถึง ๑๐ ทุ่มตี ๔, แล้ว
๑๐ ทุ่มครั้งตี ๑ ใหม่.

อนึ่งคำว่า “ โมง ” และ “ ทุ่ม ” ที่ไทยเราใช้เรียกมาตราเวลานั้น, น่าจะสันนิษฐานว่าเรียกตามสำเนียงเครื่องที่ตีเป็นสัญญาณ, คือ โมง เป็นเสียงฆ้อง, ทุ่ม เป็นเสียงกลองใหญ่นั่นเอง.

๔. วิธีนับโมงยามตามที่ใช้ในกองทัพได้กลายเป็นของใช้ทั่วไปสำหรับสามัญชนอย่างไรนั้น ก็สันนิษฐานไม่ยากอะไร. คงจะเป็นเพราะชายฉกรรจ์ได้ถูกเกณฑ์เข้ามารับราชการเป็นทหาร, ได้มาคุ้นแก่วิธีตีโมงยามตามแบบในค่าย หรือเวียงที่ตนรักษากอง, จึงนำเอาวิธีนั้นไปใช้ที่บ้านต่อไป. ส่วนในราชสำนักของพระราชาธิบดีที่ใช้นับเวลาตามแบบทหาร ก็เพราะทหารเป็นผู้รักษาการนั่นเอง.

ฝ่ายโหรหลวงได้คงใช้นับเวลาตามโหราศาสตร์ตลอดมา. แต่เพราะการตีโมงยามได้บังเกิดเป็น พระราชนิยม ของพระราชาธิบดีให้ตีตามแบบทหาร, โหรหลวงจึงได้ใกล้เคียงมิให้เสียทั้งทางโหราศาสตร์ทั้งทางแบบทหาร, โดยจดเวลาสำคัญ ๆ ว่า “ เวลารุ่งแล้วเท่านั้น ๆ นาที ”; เช่นในพระราชพงษาวดารพมออยู่ว่า “ ครั้นเวลารุ่งแล้ว ๓ นาทีก็ ๕ นาที สมเด็จพระบรมนารถพัตริ์ พระพุทธเจ้าอยู่หัว เสด็จจักรัชมทัพ ๆ ก ๆ ”, หมายความว่ายกทัพเวลา ๓ โมง ๓๐ นาทีตามเวลาของทหาร. ดังนี้ เป็นต้น.

วันที่ ๑๓ กันยายน ๒๔๖๐ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๓๔ น. ๕๒๗

ตั้งนี้จึงกล่าวได้โดยแน่นอนว่า, การที่เปลี่ยนเป็นนับเวลาตามทางโหราศาสตร์ ไม่ใช่ เป็นการแปลง ผิดแผกจากรัชประเพณีโบราณของไทยเราหามิได้, ทั้งเมื่อเป็นการตรงกับวิธีที่นานาประเทศที่รุ่งเรืองแล้วใช้อยู่โดยทั่วไปแล้วด้วย จึงควรนับว่าเป็นการสะดวกด้วยประการทั้งปวง, ควรจัดว่าเป็นการดำเนินไปในทางที่พึงปรารถนา, ไม่ใช่อุตริโดยไม่มีมูลนั้นเลย, ทั้งเชื่อว่าในไม่ช้าสาธารณชนก็คงจะรู้สึกว่าเป็นของสะดวกกว่าวิธีนับเวลาอย่างที่ใช้อยู่ก่อนนี้ด้วย.

อธิบายวิธีนับเวลา

เพื่อให้เข้าใจวิธีนับเวลาตามประกาศให้แจ่มแจ้ง, จะอธิบายไว้ดังต่อไปนี้ :-

๑. ให้พึงเข้าใจว่า วัน ๑ แบ่งภาคออกเป็น ๒๕ ภาค, ภาค ๑ เรียกว่านาฬิกา.

๒. เพื่อความสะดวกในการนับนาฬิกา, ให้แบ่งวันเป็น ๒ ตอน, คือตั้งแต่เที่ยงขึ้นไปจนเที่ยงวัน, รวม ๑๒ นาฬิกา, เรียกว่าก่อนเที่ยง (หรือเขียนอักษรย่อว่า ก. ท.): ตั้งแต่เที่ยงวันไปจนบรรจบเที่ยงคืน, รวม ๑๒ นาฬิกา, เรียกว่าหลังเที่ยง (หรือเขียนอักษรย่อว่า ล. ท.).

เดิม ๓๕ นาที ๕๒๘ ราชกิจจานุเบกษา วันที่ ๑๓ กันยายน ๒๔๖๐

๓. ส่วนแห่งนาฬิกาให้ใช้ถนัดและวินาทีในราชการ, แต่สำหรับสาธารณชนให้ผ่อนผันมีกำหนดแบ่งส่วนใหญ่ของนาฬิกาได้ดังนี้ คือ—

(ก) ๑๕ นาที ใช้ว่า ๑ ภาค

(ข) ๓๐ นาที ใช้ว่า กึ่งนาฬิกา หรือ ครึ่ง

(ค) ๔๕ นาที ใช้ว่า ๓ ภาค, หรือ เท่านั้น ๆ นาฬิกาหย่อน
๑ ภาค.

ตัวอย่าง :

(ก) ๑ นาฬิกา ๑๕ นาที = ๑ นาฬิกา ๑ ภาค

(ข) ๑ นาฬิกา ๓๐ นาที = ๑ นาฬิกาครึ่ง

(ค) ๑ นาฬิกา ๔๕ นาที = ๑ นาฬิกา ๓ ภาค, หรือ ๒ นาฬิกา
หย่อน ๑ ภาค.

ส่วนคำว่า “กึ่งนาฬิกา” นั้น, ใช้ได้สำหรับแทนคำที่เรียกว่า “ครึ่งชั่วโมง” ทีเดียว, แต่คำว่า “ครึ่งชั่วโมง” ถึงจะคงใช้ก็ไม่ผิด.

๔. นาฬิกาที่ทำมาจากยุโรปยอมเขียนเลข ๑ ถึง ๑๒ อยู่ที่หน้าปัดแล้ว, เพราะฉะนั้นถ้าเรียกเวลาตามตัวเลขในหน้าปัดนาฬิกาเป็นอันถูก, ไม่พลาดพลั้งได้เลย.
เพื่อกันจน, จึงดูตาตรงเทียบเวลาต่อไปนี้.

ตารางเทียบเวลา

แบบที่ใช้ยู่บัดนี้		ตามวิธีโหราศาสตร์	
กลางวัน	กลางคืน	ก่อนเที่ยง	หลังเที่ยง
	๑ ทุ้ม	๑ นาฬิกา	
	๒ "	๒ "	
	๓ ยาม	๓ "	
	๑๐ ทุ้ม	๔ "	
	๑๑ "	๕ "	
	ย่ำ	๖ "	
๑ โมงเช้า		๗ "	
๒ "		๘ "	
๓ "		๙ "	
๔ "		๑๐ "	
๕ "		๑๑ "	
เที่ยง		เที่ยง (วัน)	
๑ โมงบ่าย			๑ นาฬิกา
๒ "			๒ "
๓ "			๓ "
๔ "			๔ "
๕ "			๕ "
๑๐ โมง			๖ "
๑๑ "			๗ "
๑๒ "			๘ "
๑๓ "			๙ "
๑๔ "			๑๐ "
๑๕ "			๑๑ "
๑๖ "			เที่ยงคืน
๑๗ "			
๑๘ "			
๑๙ "			
๒๐ "			
๒๑ "			
๒๒ "			
๒๓ "			
๒๔ "			
๒๕ "			
๒๖ "			
๒๗ "			
๒๘ "			
๒๙ "			
๓๐ "			
๓๑ "			
๓๒ "			
๓๓ "			
๓๔ "			
๓๕ "			
๓๖ "			
๓๗ "			
๓๘ "			
๓๙ "			
๔๐ "			
๔๑ "			
๔๒ "			
๔๓ "			
๔๔ "			
๔๕ "			
๔๖ "			
๔๗ "			
๔๘ "			
๔๙ "			
๕๐ "			
๕๑ "			
๕๒ "			
๕๓ "			
๕๔ "			
๕๕ "			
๕๖ "			
๕๗ "			
๕๘ "			
๕๙ "			
๖๐ "			
๖๑ "			
๖๒ "			
๖๓ "			
๖๔ "			
๖๕ "			
๖๖ "			
๖๗ "			
๖๘ "			
๖๙ "			
๗๐ "			
๗๑ "			
๗๒ "			
๗๓ "			
๗๔ "			
๗๕ "			
๗๖ "			
๗๗ "			
๗๘ "			
๗๙ "			
๘๐ "			
๘๑ "			
๘๒ "			
๘๓ "			
๘๔ "			
๘๕ "			
๘๖ "			
๘๗ "			
๘๘ "			
๘๙ "			
๙๐ "			
๙๑ "			
๙๒ "			
๙๓ "			
๙๔ "			
๙๕ "			
๙๖ "			
๙๗ "			
๙๘ "			
๙๙ "			
๑๐๐ "			

เล่ม ๓๔ น้ ๔๓๐ ราชกิจจานุเบกษา วันที่ ๑๓ กันยายน ๒๔๖๐

๕. สำหรับความสะดวกในการเขียนรายงาน, จดหมาย, บรรทึก, ฯลฯ, ถ้าจะใช้เขียนเวลาอย่างย่อๆ ก็ได้

ตัวอย่าง : ๑ นาฬิกา ๒๕ นาทีก่อนเที่ยง, ย่อเป็น "๑.๒๕ ก.ท."; ๓ นาฬิกา ๑๗ นาทีหลังเที่ยง, ย่อเป็น "๓.๑๗ ล.ท."; ^๕ดั่งนี้

๖. ส่วนเวลาที่อยู่ในระหว่างเที่ยงคืน, หรือเที่ยงวัน, กับ ๑ นาฬิกา, ให้ใช้ว่าเที่ยงคืน (หรือเที่ยง) กับเท่านั้นๆ นาที; หรือจะเขียนย่อก็ได้ ๑๒ นาฬิกาเศษเท่านั้นนาทีได้เหมือนกัน

ตัวอย่าง : เที่ยง ๑๔ นาที, หรือโดยย่อ "๑๒.๑๔. ล.ท."; เที่ยงคืน ๔๒ นาที, หรือโดยย่อ "๑๒.๔๒ ก.ท.". ^๕ดั่งนี้

ถ้าใช้ความระวังเอาใจใส่หน่อยหนึ่ง ในไม่ช้าก็คงจะใช้วิธีนับเวลาตามข้ออธิบายข้างบนนี้ได้โดยไม่พั้งพลาดเลย

(พระบรมนามาภิไธย) ราบ. ว. ป. ร.